

STRAFRECHTSBEDELING EN FORENSISCH WELZIJSWERK

In dit themanummer naar aanleiding van tien jaar forensisch welzijnswerk zijn een aantal bijdragen opgenomen die naar ons gevoel een goed overzicht geven van en meteen ook inzicht verschaffen in, niet alleen de ontwikkelingen die de strafrechtsbedeling en de relatief jonge sector van het forensisch welzijnswerk hebben doorgemaakt gedurende het laatste decennium, maar ook de soms moeilijke zoektocht naar een correcte plaatsbepaling van de verschillende actoren en medespelers op het ruime veld van strafrechtsbedeling en (forensisch) welzijnsbeleid. Enerzijds verschijnt een staalkaart van de positieve impulsen die vanuit het forensisch welzijnswerk zijn uitgegaan op het domein van criminaliteitsbestrijding en -beheersing, maar anderzijds wordt ook een beeld geboden van de soms moeilijke verhouding tussen twee maatschappelijke sectoren die elkaar voortdurend lijken aan te trekken en af te stoten. Een rode draad doorheen de diverse bijdragen, ieder met hun eigen invalshoek, is inderdaad de relatie strafrechtsbedeling en welzijnswerk. De bijdragen bieden alleszins nieuwe denk- en gespreksstof voor al diegenen die (opnieuw) op een constructieve wijze willen reflecteren en dialogeren over de fundamenteën en finaliteiten van zowel de strafrechtelijke als de welzijnsgerichte interventie. Daarbij wordt geen enkele van de invalshoeken als vanzelfsprekend beschouwd maar wordt het werkveld met de nodige afstandelijkheid en zelfkritiek overschouwd. Daarmee wordt alleszins het gevaar vermeden van een vorm van zelfgenoegzaamheid waaraan verjaardagen of academische zittingen wel eens te lijden hebben. Zeker op een ogenblik dat de Belgische justitie getroffen wordt door de meest ernstige crisis in haar geschiedenis zou elke vorm van triomfalisme trouwens bijzonder ongepast zijn.

In een eerste bijdrage geven Maria BOUVERNE-DE BIE, Anne-Mie DERMAUT-CLYNCKE en Wilfried MEYVIS een overzicht van de ontwikkelingsgang van (meer dan) tien jaar forensisch welzijnswerk in Vlaanderen. Doorheen de historie die zij beschrijven zijn verschillende krachtlijnen te traceren. Het is op de eerste plaats overduidelijk, en dit zou mijns inziens bijvoorbeeld ook blijken uit een bespreking van de evolutie in de wetgeving van de laatste tien jaar, dat er in de context van de strafrechtsbedeling en het juridisch instrumentarium waarover de actoren (alleszins kunnen) beschikken meer en meer plaats werd gemaakt voor andere dan de klassieke bestraffende interventies en meteen dus ook voor de participatie van hulpverleners. Op de tweede plaats valt het meteen op dat er een duidelijke tendens aanwezig is om deze interventies, in tegenstelling tot vroeger, in een zeer vroeg stadium van de justitiële tussenkomst te laten plaatsgrijpen. Op de derde plaats is de doelgroep van de hulpverlener veel breder geworden vermits deze zich niet meer beperkt tot de verdachte of veroordeelde dader nu ook diens maatschappelijke omgeving – de

naastbestaanden – en de slachtoffers voorwerp zijn geworden van aandacht en zorg. Op de vierde plaats tenslotte valt de wat meer recente, ook structurele, integratie op van het forensische welzijnswerk in het algemeen welzijnswerk wat bij sommigen de misschien terechte vrees opwekt voor verlies van de eigen identiteit en profilering. Bij dit alles kan tenslotte niet voorbijgegaan worden aan de pijnlijke vaststelling dat een en ander in hoge mate bemoeilijkt werd en wordt door de federale staatkundige setting waarin deze evoluties zich noodzakelijkerwijze dienen te voltrekken. De auteurs tonen zeer scherp aan hoe moeilijk het was en is een oplossing te vinden voor de afstemming van de verschillende beleidsinitiatieven en -niveaus. Er zijn op dat vlak voor alle betrokkenen nog hoge drempels te overwinnen.

Koen RAES houdt in zijn bijdrage over de ethiek van het (forensisch) welzijnswerk en het veiligheidsbeleid zowel de strafrechtsbedeling als het welzijnswerk een spiegel voor. Ten gronde wijst hij ondermeer op het mogelijke gevaar van recuperatie van het welzijnswerk door de strafrechtsbedeling die, wellicht vanuit de bewustwording van de eigen machteloosheid, een steeds frequenter en luider appel doet op de welzijnsvoorzieningen teneinde (mee) de veiligheidsproblematiek en de politieke onrust die daardoor gecreëerd wordt op te lossen. Het welzijnswerk dreigt daardoor onmiskenbaar te evolueren tot een instrument van misschien betwistbare crimineel-politieke doelstellingen waarbij haar geloofwaardigheid, ook naar het eigen cliënteel toe, op de helling zou kunnen komen te staan. Terwijl het welzijnswerk zich, aldus de auteur, bevindt 'in de vuurlinie van contradictorische ontwikkelingen' (welzijn-repressie, machteloosheid-responsabilisering, behoeften-mogelijkheden) zal het alleszins de vragen naar bijvoorbeeld haar eigen effectiviteit en naar haar verhouding tot andere maatschappelijke sectoren – waaronder de strafrechtsbedeling – niet lang meer kunnen ontlopen. Dit is des te meer zo omdat de concrete praktijken van de welzijnswerker en de meer klassieke justitiële praktijkwerker meer en meer expliciet op elkaar betrokken raken, onder meer ter gelegenheid van de uitvoering van de nieuwe alternatieve sancties. Deze betrokkenheid mag echter niet leiden tot aandachtsvernuwing of tot het verlies van een ruim, ook maatschappijkritisch, welzijnspectief. Meewerken aan de, terecht bepleitte, humanisering van de strafrechtsbedeling betekent meteen ook mede-plichtig worden aan de uitvoering van strafrechtspolitieke opties die veelal door anderen bepaald worden.

Na een situering van een drietal denkmodellen m.b.t. de maatschappelijke beheersing van het criminaliteitsprobleem sedert de ontwikkeling van het klassiek strafrecht, waarbij hij het onderscheid maakt tussen het retributief-repressief model, het rehabilitatief model en het reparatief model pleit Tony PETERS in zijn bijdrage resoluut voor de ontwikkeling van een nieuw perspectief voor de strafrechtspleging dat gebaseerd is op herstel en probleemoplossing. Dit 'restorative justice'-model houdt de uitdaging in om te evolueren naar de integratie in de strafrechtspleging van een ten aanzien van het slachtoffer van het delict herstelgerichte aanpak. Daartoe moet gezocht worden naar methoden die er op gericht zijn om via slachtoffer-daderbemiddeling het conflict aan te pakken en op te lossen dat aanleiding heeft gegeven tot de (straf)rechtelijke interventie. Slachtoffers hebben manifest nood aan erkenning als slachtoffer, aan gemeende interesse vanwege justitie voor wat hen is overkomen,

aan luisterbereidheid voor hun klachten en hun vragen. Uit zijn bespreking van het project herstelbemiddeling dat in Leuven loopt blijkt alleszins dat de realisering van deze herstelgerichte visie op de strafrechtsbedeling zeker niet kansloos is en nieuwe perspectieven kan openen. Het veronderstelt echter een nieuwe (straf)rechtscultuur die ondermeer vorm en inhoud moet krijgen in nieuwe regelgeving waarbij de prioriteit gegeven wordt aan deze herstelbenadering als finaliteit van de justitiële interventie. Bovendien zullen al diegenen die wensen te participeren aan de realisatie en de operationalisering van de doelstellingen van een dergelijke aanpak zich zeer goed bewust moeten zijn van de noodzaak aan nieuwe attitudes die dit voor alle betrokkenen met zich meebrengt. Oude gewaden zullen letterlijk en figuurlijk moeten afgelegd worden.

Tot zover een uiterst bondige en alleszins zeer onvolledige inleiding op de hierna volgende bijdragen. Als er één zaak duidelijk wordt is het mijns inziens dat in de relatie strafrechtsbedeling en forensisch welzijnswerk deze laatste – om de woorden van Lieven DUPONT, eerste voorzitter van *Panopticon*, te parafaseren – uit de schaduw van het strafrecht is getreden en inmiddels ook onder de schijnwerpers staat. Het forensisch welzijnswerk heeft op tien jaar tijd een positie verworven die het ook tot voorwerp maakt van kritisch wetenschappelijke maar ook beleidsmatige aandacht. Welzijnsbeleid, justitieel welzijnswerk, vroeghulp, slachtofferhulp ...: het zijn begrippen en werkvormen die ook tot bij de beleidsverantwoordelijken zijn doorgedrongen en mee het politieke debat bepalen.

Van dit laatste zijn meerdere voorbeelden te geven. Ik geef er slechts enkele. In de oriëntatienota over Strafbeleid en gevangenisbeleid die de Minister van Justitie recent heeft voorgesteld wordt gepleit voor een strafbeleid waarin een 'positieve en resultaatgerichte aanpak voorrang (moet) krijgen, met aandacht voor dienstverlening, voor bemiddeling met het oog op herstel van de schade aan het slachtoffer en voor een constructieve bejegening van de dader'. Naast de promotie van de alternatieve sancties wordt bovendien gepleit voor een herstel- en reïntegratiegerichte invulling van de detentie waarbij gedetineerden tijdens de strafuitvoering kansen en stimulanzen krijgen 'om zich daadwerkelijk voor te bereiden op een zo volwaardig mogelijke reïntegratie'. Voor deze reïntegratiegerichte strafuitvoering rekent de minister ondermeer op het forensisch welzijnswerk en de welzijnsteams die opgericht werden in het kader van de samenwerkingsakkoorden met de Gemeenschappen als ontmoetingsplatform van interne en externe hulpverleners. Deze samenwerkingsverbanden moeten, aldus de Minister, meer gevaloriseerd worden dan tot nu toe het geval was. Het is een benadering die mijns inziens tien jaar geleden ondenkbaar was.

Ook in de nota aan de Ministerraad van 28 augustus 1996, naar aanleiding en als direct gevolg van de schokkende gebeurtenissen in de zaak Dutroux, worden slachtoffers van misdrijven en hun familie uitdrukkelijk als uitgangspunt genomen. Daardoor werd deze doelgroep, naar mijn weten voor het eerst, voorwerp van regeringsberaad. Ook ter gelegenheid van zijn mondelinge toelichting verklaarde de Minister dat het in zijn bedoeling ligt het gerechtelijk systeem te hervormen tot een meer slachtoffergericht geheel. Daartoe is op de eerste plaats een 'inhaalprocedure' nodig waarbij 'verschillende leemtes nog wettelijk (moeten) geregeld worden en middelen

en mankracht moeten worden aangepast aan de ontwikkelingen in de samenleving en de wensen van de bevolking'. Initiatieven worden aangekondigd in verband met ondermeer het Fonds en de Commissie voor Hulp aan Slachtoffers van opzettelijke gewelddaden, in verband met een gezamenlijk samenwerkingsakkoord van de Ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie met de verschillende gemeenschappen en gewesten, in verband met de oprichting van een Beleidscel slachtofferproblematiek, in verband met de aanstelling van adviseurs slachtofferonthaal en in verband met de wettelijke regeling van de rechtspositie van het slachtoffer in de loop van de strafrechtelijke procedure.

Ook in het Vlaams Parlement lijkt er beweging te komen. Op 23 oktober 1996 werd een resolutie goedgekeurd waarbij aan de Vlaamse Regering ondermeer gevraagd wordt: 'op korte termijn een Vlaams actieplan voor een geïntegreerd slachtoffer- en daderbeleid met bijzondere aandacht voor de seksuele uitbuiting en mishandeling van kinderen zowel binnen als buiten het gezin uit te werken en binnen de zes maanden aan het Vlaams Parlement voor te leggen', 'daartoe een coördinerend Minister aan te duiden', 'de regionale coördinatie te organiseren tussen de verschillende voorzieningen actief inzake hulp aan slachtoffers, daders en familie', 'de samenwerking met de federale overheid inzake slachtofferhulp en hulp aan gedetineerden te activeren'.

Zowel vanuit de federale overheid als vanuit het Vlaams Parlement zijn dus stemmen te horen die pleiten voor de afstemming op elkaar van de verschillende initiatieven en voor de totstandkoming van een geïntegreerd strafrechtelijk en welzijnsbeleid. Het zal voor het forensisch welzijnswerk een niet geringe uitdaging zijn om deze politieke erkenning van de verantwoordelijkheid die ze zichzelf steeds heeft toebedeeld – nl. het vervullen van een brugfunctie tussen de justitiële benadering van probleemsituaties en de diverse mogelijkheden tot hulpverlening die in de samenleving voorhanden zijn – verder effectief waar te maken. Ook voor strafrechtsbedeling zal dit nieuwe perspectieven openen wanneer men bereid is in te zien dat de strafrechtelijke tussenkomst slechts één van de mogelijke oplossingsmechanismen is. Op voorwaarde dat alle betrokkenen – zowel binnen de strafrechtsbedeling als binnen het forensisch welzijnswerk – respect opbrengen voor de verantwoordelijkheden, de mogelijkheden en beperkingen van ieders benadering, lijkt een en ander me een positieve evolutie.

F. HUTSEBAUT
30 oktober 1996